

Sławomir Zając

Sąd Rejonowy w Pszczynie, Polska

slawomir.zajac@pszczyna.sr.gov.pl

ORCID: 0009-0006-1007-8612

<https://doi.org/10.26881/gsp.2026.3.09>

Instytucjonalne standardy orzekania w transgranicznych sprawach rodzinnych w systemie prawa polskiego i niemieckiego – przyczynek do dyskusji

1. Wprowadzenie

Przedmiotem niniejszego opracowania jest analiza porównawcza sposobu rozpoznawania transgranicznych spraw rodzinnych w prawie polskim i niemieckim, ze szczególnym uwzględnieniem różnic instytucjonalnych występujących w obu porządkach prawnych. Pomimo licznych podobieństw dotyczących standardów stawianych sądownictwu rodzinnemu oraz zbliżonego modelu dostępu obywateli do sądu ustawodawca niemiecki przyjął w tej kategorii spraw odmienne od polskich rozwiązania organizacyjne.

Główna teza artykułu zakłada, że transgraniczne postępowania z zakresu prawa rodzinnego wymagają spełnienia dodatkowych standardów, obejmujących szczególnie kompetencje, pogłębioną wiedzę oraz odrębne mechanizmy stosowania prawa. Celem przeprowadzonej analizy jest wykazanie, że specjalizacja instytucjonalna przyjęta w prawie niemieckim stanowi rozwiązanie bardziej funkcjonalne niż obecny model polski, co uzasadnia sformułowanie postulatów *de lege ferenda*.

2. Szczególne regulacje w prawie niemieckim dotyczące transgranicznych spraw z zakresu prawa rodzinnego

Ustawodawca niemiecki wyodrębnia przepisy proceduralne z zakresu prawa rodzinnego w osobnym akcie prawnym, tj. ustawie o postępowaniu w sprawach rodzinnych i sprawach jurysdykcji dobrowolnej (*Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit* – FamFG)¹. Odrębne uregulowanie

¹ Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (FamFG) vom 17. Dezember 2008 (BGBl. I S. 2586, 2587), <https://www.gesetze-im-internet.de/famfg> [dostęp: 2.06.2025].

postępowania w sprawach rodzinnych wskazuje na szczególne znaczenie, jakie przypisuje się tej kategorii postępowań, z uwzględnieniem ich specyfiki oraz istotnej roli społecznej.

Specyfika transgranicznych spraw rodzinnych znajduje odzwierciedlenie w dalszym wyodrębnieniu regulacji dotyczących międzynarodowego postępowania rodzinnego, obejmujących zarówno kwestie proceduralne, jak i kompetencyjne. Jednym z podstawowych aktów prawnych w tym zakresie jest ustawa o wykonywaniu i stosowaniu niektórych instrumentów prawnych w dziedzinie międzynarodowego prawa rodzinnego (*Gesetz zur Aus- und Durchführung bestimmter Rechtsinstrumente auf dem Gebiet des internationalen Familienrechts* – IntFamRVG)². Do jej fundamentalnych założeń należy konsekwentna koncentracja obowiązków/koncentracja jurysdykcji (*Zuständigkeitskonzentration*). Mechanizm ten stanowi jedno z istotnych rozwiązań w zakresie organizacji właściwości sądów w sprawach transgranicznych i wyróżnia niemieckie unormowania na tle regulacji przyjętych w prawie polskim.

IntFamRVG zawiera również przepisy służące wykonaniu określonych rozporządzeń Unii Europejskiej oraz wdrożeniu wskazanych konwencji międzynarodowych. Zgodnie z art. 1 tej ustawy jej zakres stosowania obejmuje w szczególności:

1. wykonanie rozporządzenia Rady (UE) 2019/1111 z dnia 25 czerwca 2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzeń dziecka za granicę (Dz. Urz. UE L 178 z 2.07.2019, s. 1; dalej: rozporządzenie nr 2019/1111);
2. wdrożenie Konwencji o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej i środków ochrony dzieci, sporządzonej w Hadze dnia 19 października 1996 r. (Dz. U. z 2010 r. Nr 172, poz. 1158; dalej: konwencja haska z 1996 r.);
3. wdrożenie Konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzonej w Hadze dnia 25 października 1980 r. (Dz. U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528; dalej: konwencja haska z 1980 r.);
4. wdrożenie Europejskiej konwencji o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem, sporządzonej w Luksemburgu dnia 20 maja 1980 r. (Dz. U. z 1996 r. Nr 31, poz. 134; dalej: Europejska konwencja z 1996 r.);
5. wdrożenie Europejskiej konwencji o przysposobieniu dzieci, sporządzonej w Strasburgu dnia 27 listopada 2008 r. (zrewidowanej) (CETS nr 202).

IntFamRVG weszła w życie w dniu 1 marca 2005 r., z wyjątkiem art. 1 § 12 ust. 3 i § 47 ust. 2, które weszły w życie już w dniu 1 lutego 2005 r. Akt ten zastąpił regulacje zawarte w ustawie zmieniającej jurysdykcję na podstawie ustawy

² Gesetz zur Aus- und Durchführung bestimmter Rechtsinstrumente auf dem Gebiet des internationalen Familienrechts (Internationales Familienrechtsverfahrensgesetz – IntFamRVG) in der Fassung der Bekanntmachung vom 15. Januar 2024 (BGBl. 2024 I Nr. 19), <https://www.gesetze-im-internet.de/intfamrvg> [dostęp: 2.06.2025].

o wdrażaniu konwencji o opiece (*Gesetz zur Änderung von Zuständigkeiten nach dem Sorgerechtsübereinkommens-Ausführungsgesetz*)³, obowiązującej od dnia 1 lipca 1999 r.

Przedmiotem uregulowania IntFamRVG jest zapewnienie integracji przepisów prawa międzynarodowego z krajowym porządkiem prawnym, tak aby ich stosowanie było skuteczne i sprawne. Warto odnotować, że zakres terytorialny konwencji haskich – których integracji również dotyczy wskazana ustawa – wykracza daleko poza terytorium Unii Europejskiej. Obecnie stroną konwencji haskiej z 1980 r. są 103 państwa⁴, a stroną konwencji haskiej z 1996 r. jest 58 państw⁵.

IntFamRVG zawiera łącznie 11 sekcji o następującej systematyce:

- sekcja 1 zawiera przepisy dotyczące zakresu stosowania i definicji;
- sekcja 2 obejmuje przepisy dotyczące organu centralnego i zaangażowania biur opieki społecznej dla młodzieży;
- sekcja 3 reguluje kwestie jurysdykcji;
- sekcja 4 obejmuje ogólne zasady postępowania sądowego, mające zastosowanie zarówno do instrumentów uznawania i wykonywania, jak i do konwencji haskiej z 1980 r.;
- sekcja 5 dotyczy: a) upoważnienia do wykonywania tytułów zagranicznych, b) ustalania uznawania orzeczeń zagranicznych i c) przywracania opieki;
- sekcja 6 odnosi się w szczególności do postępowań na podstawie konwencji haskiej z 1980 r.;
- sekcja 7 wprowadza nowe przepisy dotyczące wykonywania;
- sekcja 8 reguluje postępowania w sprawie transgranicznego umieszczenia dziecka w kraju;
- sekcja 9 zawiera postanowienia dotyczące zaświadczeń odnoszących się do orzeczeń krajowych;
- sekcja 10 reguluje opłaty sądowe;
- sekcja 11 zawiera przepisy przejściowe.

Już na podstawie analizy tytułów poszczególnych sekcji omawianej ustawy można dojść do wniosku, że IntFamRVG stanowi kompleksową regulację rozbudowanego zagadnienia, jakim jest zapewnienie skutecznego wykonywania instrumentów prawa międzynarodowego w ramach transgranicznych postępowań sądowych. Prawodawca niemiecki wprowadza rozwiązania określające zadania oraz rozgraniczające kompetencje organu centralnego, sądów i organów administracji. Dodatkowo jednolity, obszerny i wyczerpujący akt prawny o randze ustawowej świadczy o przemyślanym

³ Deutscher Bundestag, *Gesetz zur Änderung von Zuständigkeiten nach dem Sorgerechtsübereinkommens-Ausführungsgesetz (G-SÜAG)*, <https://dip.bundestag.de/vorgang/gesetz-zur-%C3%A4nderung-von-zust%C3%A4ndigkeiten-nach-dem-sorgerechts%C3%BCbereinkommens-ausf%C3%BChrungsgesetz-g-sig-14019023/102729?f.deskriptor=Gerichtliche%20Zust%C3%A4ndigkeit&start=75&rows=25&pos=94&ctx=e> [dostęp: 2.06.2025].

⁴ *Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction – Status Table*, <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=24> [dostęp: 15.06.2026].

⁵ *Convention of 19 October 1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children – Status Table*, <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=70> [dostęp: 15.06.2026].

i odpowiedzialnym podejściu do trudnej kwestii integracji prawa krajowego z normami międzynarodowymi.

Jednym z istotnych elementów tego rozwiązania jest także określenie właściwości sądów rozpoznających sprawy rodzinne o charakterze transgranicznym. Właściwość miejscowa w prawie niemieckim w sprawach rodzinnych dotyczących małoletniego dziecka jest określana na podstawie § 152 FamFG⁶. Przesłankami wyznaczenia właściwego sądu są: aktualne postępowanie rozwodowe, miejsce zwykłego pobytu małoletniego lub zaistnienie potrzeby opieki. Wyjątkiem od zasady właściwości miejscowej ogólnej jest przywoływana już instytucja przewidziana w art. 12 IntFamRVG w postaci *Zuständigkeitskonzentration* – koncentracji obowiązków (koncentracji jurysdykcji). Jest to kluczowy mechanizm z punktu widzenia tworzenia właściwych standardów rodzinnych postępowań transgranicznych.

Zgodnie z art. 12 IntFamRVG: „1) W postępowaniu dotyczącym sprawy, o której mowa w art. 10 i 11, a także w postępowaniu dotyczącym stwierdzenia wykonalności zgodnie z art. 28 rozporządzenia (WE) nr 2201/2003⁷, sąd rodzinny, w którego okręgu znajduje się wyższy sąd krajowy, orzeka dla okręgu tego wyższego sądu krajowego. 2) W okręgu wyższego sądu krajowego orzeka sąd rodzinny Pankow/Weißensee. 3) Rządy krajów związkowych są upoważnione do przekazania tej jurysdykcji na mocy zarządzenia prawnego innemu sądowi rodzinnemu w okręgu wyższego sądu krajowego lub, jeśli w danym kraju związkowym utworzono kilka wyższych sądów regionalnych, jednemu sądowi rodzinnemu dla okręgów wszystkich lub kilku wyższych sądów krajowych. Mogą one przenieść to upoważnienie na administracje sądowe krajów związkowych”⁸. Przepis ten ustanawia mechanizm koncentracji rozproszonej jurysdykcji w sprawach rodzinnych poprzez przekazanie określonej kategorii spraw ograniczonej liczbie wyspecjalizowanych sądów. Oznacza to, że sprawy te nie należą już do ogólnej właściwości miejscowej sądów rodzinnych, lecz są rozpoznawane wyłącznie przez sądy wyznaczone do tego celu. Ustawodawca niemiecki dostrzega tym samym potrzebę specjalizacji instytucjonalnej i zasadniczo ogranicza liczbę sądów właściwych w transgranicznych sprawach rodzinnych. Na gruncie polskim rozwiązanie to oznaczałoby powierzenie takich spraw jednemu sądowi rejonowemu w obszarze właściwości każdego sądu apelacyjnego. W Niemczech funkcję tę pełnią obecnie 22 sądy rejonowe⁹.

⁶ Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (FamFG) vom 17. Dezember 2008 (BGBl. I S. 2586, 2587), <https://www.gesetze-im-internet.de/famfg> [dostęp: 15.06.2026].

⁷ Rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (Dz. Urz. WE L 338 z 23.12.2003, s. 1; dalej: rozporządzenie nr 2201/2003).

⁸ O ile nie zaznaczono inaczej, wszystkie cytowane fragmenty niemieckich aktów prawnych zostały przetłumaczone przez autora.

⁹ Bundesamt für Justiz, *Liste der zuständigen Familiengerichte nach den §§ 10–12, 47 IntFamRVG*, https://www.bundesjustizamt.de/SharedDocs/Downloads/DE/HKUE/Familiengerichte.pdf?__blob=publicationFile&v=5 [dostęp: 25.06.2025].

Przesłanki stosowania skoncentrowanej jurysdykcji zostały określone w art. 10 i 11 IntFamRVG. Zgodnie z art. 10 wyłączna właściwość miejscowa w przypadku postępowań w zakresie:

- uznawania i nieuznawania orzeczenia sądu zagranicznego;
- wykonania prawa do kontaktów z dzieckiem, w tym orzekania o dodatkowych uzgodnieniach w celu ich wykonania;
- przymusowego wykonania prawa do kontaktów oraz
- wykonania orzeczenia o powrocie dziecka;
- uznawania bądź odmowy uznania orzeczenia w trybie konwencji haskiej z 1996 r.;
- wykonania orzeczenia w trybie konwencji haskiej z 1996 r.;
- wszelkich spraw prowadzonych w ramach Europejskiej konwencji z 1996 r.

przysługuje sądowi rodzinnemu określonego według określonych w tym przepisie kryteriów. W regulacji tej jako przesłanki koncentracji jurysdykcji wskazano szeroko pojęte uznawanie, odmowę uznania oraz wykonywanie orzeczeń sądów zagranicznych na terytorium Niemiec. Oznacza to, że wnioski objęte zakresem art. 10 IntFamRVG będą rozpoznawane przez wyspecjalizowane sądy, a nie przez sądy właściwości ogólnej.

Co do chwili powstania skoncentrowanej jurysdykcji przyjmuje się, że nie jest nią moment złożenia wniosku, lecz raczej moment wszczęcia postępowania. Wynika to z faktu, że nie wszystkie postępowania objęte art. 10 IntFamRVG muszą być wszczynane na wniosek¹⁰.

Ponadto, zgodnie z art. 11 IntFamRVG, właściwy miejscowo w postępowaniach prowadzonych na podstawie konwencji haskiej z 1980 r. jest sąd rodzinny, w którego jurysdykcji dziecko znajdowało się w momencie otrzymania wniosku przez organ centralny, a w przypadku braku jurysdykcji – na mocy pkt 1 – sąd, w którego właściwości istnieje potrzeba zapewnienia dziecku opieki.

Zdaniem Rolfa Wagnera art. 11 IntFamRVG reguluje jurysdykcję lokalną wyłącznie w postępowaniach na podstawie konwencji haskiej z 1980 r. Przepis ten opiera się zasadniczo na art. 5(2) ustawy o relokacji opieki (*Sorgerechtsübereinkommens-Ausführungsgesetz* – *SorgeRÜbkAG*). Jeżeli wniosek o powrót nie zostanie złożony za pośrednictwem Federalnego Urzędu Sprawiedliwości (*Bundesamt für Justiz* – *BfJ*) jako organu centralnego, art. 11(2) IntFamRVG stosuje się od samego początku. Sformułowanie „potrzeba opieki staje się znana” w art. 11(2) IntFamRVG nawiązuje do art. 152(3) FamFG¹¹.

Mechanizm wprowadzony w art. 12 IntFamRVG powoduje, że we wskazanych sprawach właściwy miejscowo jest wyłącznie jeden sąd w okręgu wyższego sądu krajowego. Spośród około 600 sądów rodzinnych w Niemczech w transgranicznych sprawach rodzinnych właściwych do orzekania są wyłącznie 22 sądy¹².

¹⁰ R. Wagner, § 10 IntFamRVG [w:] *idem, Internationales Familienrechtsverfahrensgesetz*, Baden-Baden 2012, <http://beck-online.beck.de/Bcid/Y-400-W-WagKolntFamRVG-G-IntFamRVG-P-10> [dostęp: 12.06.2025].

¹¹ R. Wagner, § 11 IntFamRVG [w:] *idem, Internationales Familienrechtsverfahrensgesetz...*

¹² Bundesamt für Justiz, *Gerichte*, https://www.bundesjustizamt.de/DE/Themen/Familieinternational/Sorgerecht/Gerichte/Gerichte_node.html [dostęp: 12.06.2025].

Jako powód takiej regulacji Thomas Rauscher wskazuje zapewnienie, aby stosunkowo rzadkie procedury uznawania, stwierdzania wykonalności i egzekwowania zagranicznych tytułów w sprawach opieki nad dziećmi, a także nakazów powrotu na mocy konwencji haskiej z 1980 r. były prowadzone kompetentnie i szybko¹³. Podobne stanowisko prezentują Hans-Joachim Musielak, Helmut Borth, Martin Frank i Mathias Grandel, stwierdzając, że omawiana regulacja, odpowiadająca art. 28 ustawy o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą oraz o uznawaniu i wykonywaniu decyzji w sprawach alimentacyjnych w państwach członkowskich UE i w innych państwach (*Auslandsunterhaltsgesetz* – AUG), ma na celu promowanie specjalistycznej wiedzy fachowej i praktycznego doświadczenia w scentralizowanym sądzie rodzinnym. Powinno to również przyspieszyć postępowania. Obecnie 22 sądy rodzinne są właściwe jako sąd początkowy¹⁴.

Zasadę koncentracji jurysdykcji uzupełnia przedmiotowo mechanizm w art. 13 IntFamRVG, który reguluje wpływ art. 12 tej ustawy na toczące się już lub rozpoczynające się postępowania dotyczące tego samego dziecka. Wspecjalizowany sąd ma wówczas jurysdykcję we wszystkich sprawach rodzinnych dotyczących tego dziecka. Wyjątek przewidziany w art. 13 ust. 1 IntFamRVG dotyczy sytuacji, w której złożony wniosek jest oczywiście bezzasadny. Temporalnie jurysdykcja jest skoncentrowana do czasu wydania ostatecznego rozstrzygnięcia. Jeżeli w trakcie trwania koncentracji jurysdykcji zostanie złożony wniosek do sądu właściwości ogólnej, sąd ten z urzędu jest zobowiązany przekazać sprawę sądowi właściwemu w rozumieniu art. 12 IntFamRVG. „Rozwiązanie takie jest zrozumiałe z uwagi na potrzebę uzyskania jednolitego orzeczenia w interesie dziecka (...). Gdy tylko postępowanie objęte art. 10–12 jest w toku, sąd rodzinny o ogólnej jurysdykcji w miejscu zwykłego pobytu dziecka musi z urzędu przenieść wszelkie postępowania już w toku, lub te, które zostaną przed nim wniesione, do sądu specjalnego, chyba że wniosek objęty art. 10–12 jest ewidentnie niedopuszczalny. Ta koncentracja ma zastosowanie pomimo art. 137 FamFG, zyskując tym samym pierwszeństwo przed wspólną jurysdykcją sądu rozwodowego. Jest ona również niezależna od tego, czy Federalny Urząd Sprawiedliwości jest zaangażowany w postępowanie priorytetowe, czy nie. (...) Jeżeli sąd pierwszej instancji zlekceważył obowiązek przekazania sprawy, musi go wypełnić sąd apelacyjny. Wreszcie sąd szczególnie może z ważnych powodów skierować lub zwrócić sprawę sądowi rodzinnemu o właściwości ogólnej zgodnie z art. 13(4) IntFamRVG, w szczególności, jeżeli jego specjalistyczna wiedza nie jest już potrzebna”¹⁵.

Konieczność zapewnienia jednolitości orzecznictwa co do osoby konkretnego dziecka wynika z potrzeby zagwarantowania stabilności jego sytuacji prawnej.

¹³ *Münchener Kommentar zum FamFG*, Bd. 2: §§ 271–493, *Internationales und Europäisches Zivilverfahrensrecht in Familiensachen*, Hrsg. T. Rauscher, 3. Aufl., München 2019, <http://beck-online.beck.de/Bcid/Y-400-W-MuekoFamFG-B-2> [dostęp: 22.06.2025].

¹⁴ H.-J. Musielak (Hrsg.), H. Borth, M. Grandel, *Familiengerichtliches Verfahren: 1. und 2. Buch. Kommentar*, 6., neubearbeitete Aufl., München 2018, <http://beck-online.beck.de/Bcid/Y-400-W-MusielakBorth-FamFG> [dostęp: 18.06.2025].

¹⁵ *Münchener Kommentar zum FamFG*...

Niedopuszczalne byłoby bowiem funkcjonowanie w jednym obiegu prawnym dwóch sprzecznych w treści orzeczeń sądowych.

Ustawodawca niemiecki przedstawił bardzo obszerne uzasadnienie projektu IntFamRVG. Jako najważniejsze założenia tej ustawy wskazano zapewnienie prawnikom prawa rodzinnego samodzielnego, kompleksowego i uproszczonego prawa wykonawczego. Dodatkowo, aby zapewnić praktyczną skuteczność rozporządzenia nr 2201/2003, konwencji haskiej z 1980 r. i Europejskiej konwencji z 1980 r., stwierdzono, że konieczne są skuteczne środki przymusowego egzekwowania orzeczeń wydanych na mocy tych instrumentów prawnych. W toku prac ustalono, że w niemałej liczbie przypadków sądowy nakaz powrotu dziecka lub kontaktu z dzieckiem nie powiódł się, ponieważ osoba do tego zobowiązana nie zastosowała się dobrowolnie do nakazu. Podkreślono również istotną rolę organów centralnych, które promują transgraniczną współpracę między sądami i organami administracyjnymi oraz informują i wspierają osoby posiadające odpowiedzialność rodzicielską, które chcą uzyskać uznanie i wykonanie orzeczeń.

Jako podstawowy powód wprowadzenia zasady koncentracji jurysdykcji ustawodawca niemiecki wskazał, że ma ona na celu promowanie specjalistycznej wiedzy i doświadczenia praktycznego wśród scentralizowanych sądów rodzinnych i prawników w siedzibie wyższych sądów krajowych¹⁶.

Kolejne argumenty przemawiające za koncepcją koncentracji jurysdykcji przedstawiono w projekcie ustawy z dnia 13 kwietnia 1999 r. zmieniającej przepisy dotyczące jurysdykcji na mocy ustawy o wdrażaniu konwencji o opiece. Wskazano w nim, że koncentracja jurysdykcji ułatwi sędziom zajmującym się międzynarodowymi uprowadzeniami dzieci zdobycie dogłębnej wiedzy i doświadczenia praktycznego. Rozwiązanie to może mieć również pewien efekt łagodzący dla sądów rodzinnych, ponieważ postępowania na podstawie ustawy o wdrażaniu konwencji o opiece będą rozpoznawane przez sądy zaznajomione z problematyką międzynarodowego uprowadzenia dzieci i odpowiednimi przepisami. Ponadto koncentracja jurysdykcji powinna promować specjalizację lokalnych prawników, a tym samym przyczyniać się do przyspieszenia postępowań na podstawie konwencji haskiej z 1980 r. i Europejskiej konwencji z 1980 r.¹⁷

Rozwiązanie takie jest korzystne z punktu widzenia zapewnienia realizacji odpowiednich standardów omawianych postępowań. Oznacza przede wszystkim koncentrację spraw o wysokiej specyfice w rękach sędziów oraz pracowników administracyjnych w strukturze wyspecjalizowanej do zapewnienia im sprawnej obsługi. Specjalizacja danej instytucji pozwala na większą stabilność funkcjonowania całego systemu, ponieważ ogranicza wpływ rotacji kadry na jego działanie. Sprzyja także jasnemu podziałowi kompetencji oraz zapewnieniu większej jednolitości orzecznictwa.

¹⁶ Deutscher Bundestag, Drucksache 15/3981, Gesetzentwurf der Bundesregierung, Entwurf eines Gesetzes zum internationalen Familienrecht, 20.10.2004, https://www.bundesjustizamt.de/Shared-Docs/Downloads/DE/HKUE/BTDrs_15_3981.pdf?__blob=publicationFile&v=4 [dostęp: 27.05.2025].

¹⁷ Deutscher Bundestag, Drucksache 14/33, Gesetzentwurf der Bundesregierung, Entwurf eines Gesetzes zur Änderung von Zuständigkeiten nach dem Sorgerechtsübereinkommens-Ausführungsgesetz, 13.11.1998, <https://dserver.bundestag.de/btd/14/000/1400033.pdf> [dostęp: 27.05.2025].

Umożliwia lepsze ukierunkowanie szkoleń, a przy odpowiednim systemie naboru – stworzenie jednostek sądownictwa z zaangażowaną kadrą, dostrzegającą szanse na własny rozwój. Ułatwia również skuteczny transfer doświadczenia zawodowego. Nie bez znaczenia jest też odbiór społeczny wyspecjalizowanych instytucji, które mogą budzić większe zaufanie dzięki kumulacji kompetencji.

3. Regulacje prawa polskiego dotyczące transgranicznych spraw z zakresu prawa rodzinnego

W pierwszej kolejności skrótowego omówienia wymaga organizacja sądownictwa rodzinnego w Polsce. Pojęcie to w polskim porządku prawnym zostało wprowadzone na mocy art. 101 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn.: Dz. U. z 2018 r. poz. 969), która weszła w życie dnia 13 maja 1983 r. Zgodnie z art. 568 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2026 r. poz. 468, ze zm.; dalej: k.p.c.) sądem opiekuńczym jest sąd rodzinny. Zdaniem Tadeusza Żyznowskiego nie jest to odrębna jednostka ustrojowo-organizacyjna, a z sądem opiekuńczym wiąże się jedynie uregulowania natury procesowej¹⁸. Sądami rodzinnymi w systemie polskiego wymiaru sprawiedliwości często, choć niekonsekwentnie, nazywane są wydziały rodzinne i nieletnich w sądach rejonowych. W tym zakresie panuje pewien chaos pojęciowy, w ramach którego ustawodawca zamiennie posługuje się takimi określeniami, jak sąd rodzinny, sąd opiekuńczy, sędzia rodzinny, sędzia opiekuńczy czy wydział rodzinny. W niektórych ustawach używano bądź nadal używa się nazwy „sąd rodzinny”, co powinno wskazywać „na szczególne społeczne znaczenie spraw rozpoznawanych w tym wydziale”¹⁹.

Stosownie do art. 12 § 1 pkt 3 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2024 r. poz. 334, ze zm.; dalej: p.u.s.p.) w sądzie rejonowym można utworzyć wydział rodzinny i nieletnich – do spraw z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, dotyczących demoralizacji i czynów karalnych nieletnich, leczenia osób uzależnionych od alkoholu oraz środków odurzających i psychotropowych, a także spraw należących do sądu opiekuńczego na podstawie odrębnych ustaw. Ponadto zgodnie z art. 16 p.u.s.p. w sądzie okręgowym tworzy się wydział cywilny – do spraw z zakresu prawa cywilnego, prawa rodzinnego i opiekuńczego, dotyczących leczenia osób uzależnionych od alkoholu oraz środków odurzających i psychotropowych, spraw należących do sądu opiekuńczego na podstawie odrębnych ustaw, a także spraw dotyczących demoralizacji i czynów karalnych nieletnich.

Sądownictwo rodzinne jest funkcjonalnie wyodrębnione jako wydział wyłącznie na poziomie sądów rejonowych. Środki odwoławcze od orzeczeń wydawanych przez

¹⁸ T. Żyznowski, *Komentarz do art. 568 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3: *Komentarz do art. 425–729*, red. A. Marciniak, Warszawa 2020.

¹⁹ J. Gudowski, T. Ereciński, J. Iwulski, *Komentarz do art. 12 p.u.s.p.* [w:] *idem, Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2009.

wydziały rodzinne sądów rejonowych trafiają do rozpoznania do wydziałów cywilnych sądów okręgowych. Brak jest przy tym normatywnego wymogu, aby w wydziałach cywilnych w sądach okręgowych zasiadali sędziowie z doświadczeniem orzecznictwem w wydziałach rodzinnych sądów rejonowych. Dzieje się tak, mimo że ustawodawca polski dostrzega potrzebę specjalizacji w obrębie sądownictwa rodzinnego.

Zgodnie z art. 82a § 3b p.u.s.p. „sędzia orzekający w sprawach z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz dotyczących demoralizacji i czynów karalnych nieletnich powinien uczestniczyć, co cztery lata, w szkoleniu i doskonaleniu zawodowym (...), w celu uzupełnienia specjalistycznej wiedzy i umiejętności zawodowych z zakresu prowadzenia czynności z osobami, które nie ukończyły 18 lat, rozpoznawania symptomów krzywdzenia dziecka i zabezpieczenia interesu dziecka w sytuacji sporu między rodzicami albo opiekunami”.

W powyższych uregulowaniach trudno jednak dostrzec spójną wizję sądownictwa zajmującego się niezwykle doniosłą kategorią spraw. Nie sposób również aksjologicznie uzasadnić rozwiązania, w którym kontrolę instancyjną orzeczeń wydziałów rodzinnych miałby sprawować sędzia o mniejszym doświadczeniu zawodowym w zakresie spraw rodzinnych, w tym o charakterze transgranicznym, niż sędzia pierwszoinstancyjny.

Ogólną właściwość wydziałów rodzinnych sądów rejonowych określa art. 569 § 1 k.p.c. Przepis ten stanowi, że właściwy wyłącznie jest sąd opiekuńczy miejsca zamieszkania osoby, której postępowanie ma dotyczyć, a w braku miejsca zamieszkania – sąd opiekuńczy miejsca jej pobytu. Kryterium transgraniczności nie ma znaczenia dla właściwości sądu. Sprawa rodzinna o charakterze transgranicznym musi być rozpatrzona przez każdego sędziego rodzinnego i jest przydzielana w ramach systemu losowego przydziału spraw (SLPS) jak każda inna sprawa w jego referacie. Nie oznacza to, że polskiemu ustawodawcy nie jest znana koncepcja koncentracji jurysdykcji. Brakuje jednak w tym zakresie konsekwencji w odniesieniu do specjalizacji sądownictwa rodzinnego w sprawach transgranicznych.

Na mocy art. 569¹ § 1 k.p.c. do właściwości sądu okręgowego z siedzibą w miejscowości będącej siedzibą sądu apelacyjnego należą sprawy o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką, prowadzone na podstawie konwencji haskiej z 1980 r., jeżeli na tym obszarze osoba ta ma miejsce zamieszkania lub pobytu na obszarze właściwości tego sądu. Przepis ten co do zasady odpowiada rozwiązaniu przyjętemu w art. 11 IntFamRVG. Z kolei art. 569¹ § 1¹ k.p.c. przewiduje rozwiązanie częściowo zbliżone do art. 13 IntFamRVG, zakładając, że w razie ugodowego zakończenia sporu między uczestnikami postępowania „sąd haski” uzyskuje właściwość w zakresie władzy rodzicielskiej, kontaktów z małoletnim oraz alimentów na jego rzecz. Jednocześnie, z uwagi na brak ustawowego wyodrębnienia wydziałów rodzinnych w sądach okręgowych, wskazana specjalizacja dotyczy wydziałów cywilnych.

Konsekwencją reguły przyjętej w art. 569¹ § 1 k.p.c. jest art. 518² § 1 k.p.c. stanowiący, że sądem drugiej instancji w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką, prowadzonych na podstawie konwencji haskiej

z 1980 r., a także w rozpoznawanych łącznie z nimi sprawach określonych w art. 569¹ § 1¹ k.p.c., jest Sąd Apelacyjny w Warszawie.

Przepis art. 1106⁶ § 1–3 k.p.c. również stanowi wyraz koncentracji jurysdykcji dla Sądu Rejonowego dla m.st. Warszawy w zakresie wniosków państw obcych o uznanie jurysdykcji na podstawie konwencji haskiej z 1996 r. lub rozporządzenia nr 2019/1111.

Zasadę rozproszonej jurysdykcji inkorporuje przepis art. 1148¹ § 1 k.p.c., ustanawiający reguły określania właściwości sądu stwierdzającego uznanie orzeczenia sądu zagranicznego albo odmawiającego jego stwierdzenia. Właściwy jest wówczas sąd okręgowy, który byłby miejscowo właściwy do rozpoznania sprawy rozstrzygniętej orzeczeniem sądu państwa obcego lub w którego okręgu znajduje się miejscowo właściwy sąd rejonowy, a w braku tych podstaw – Sąd Okręgowy w Warszawie. Podobnie rozproszona jest właściwość w zakresie stwierdzania wykonalności orzeczeń sądów zagranicznych. Zgodnie z art. 1151¹ § 1 k.p.c. właściwy jest sąd okręgowy miejsca zamieszkania albo siedziby dłużnika, a w braku takiego sądu – sąd okręgowy, w którego okręgu ma być prowadzona egzekucja. Dodatkowo przepisy szczególne dotyczące uznania i wykonania niektórych orzeczeń sądów państw członkowskich Unii Europejskiej oraz pochodzących z tych państw ugód, dokumentów urzędowych i porozumień w zakresie właściwości sądu odsyłają do wskazanych powyżej przepisów. Wynika to wprost z art. 1153^{22b} k.p.c.

Uzasadnienie wprowadzenia w prawie polskim regulacji przewidzianej w art. 569¹ § 1 k.p.c. jest zbliżone do uzasadnienia rozwiązania niemieckiego. Jak podkreślono, „powierzenie spraw o powrót dziecka za granicę liczny sąd rejonowy nie sprzyja szybkości postępowania w tych sprawach. (...) Zważywszy ponadto, że powtarzalność tych spraw w jednym sądzie zwykle jest niewielka, to bowiem około 100 postępowań rocznie w całym kraju, trudno o możliwość specjalizacji sędziów w rozpoznawaniu tych spraw, którą nabywa się przez rozpoznawanie większej liczby spraw danego rodzaju”²⁰.

Również przedstawiciele polskiej doktryny podnoszą argumenty zbliżone do niemieckich, zaznaczając, że specyfika spraw rozpoznawanych na podstawie przepisów konwencji haskiej z 1980 r. oraz konwencyjny wymóg szybkiego ich rozpatrzenia wymagają ich skoncentrowania w ręku sędziów posiadających duże doświadczenie. Instrumentem tym ma być powierzenie rozpoznawania spraw o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką, toczących się na podstawie konwencji haskiej z 1980 r., w pierwszej instancji sądowi okręgowemu, mającym siedzibę w miejscowości stanowiącej siedzibę sądu apelacyjnego²¹.

W omawianych regulacjach polskiego prawa procesowego występuje zatem zarówno zasada koncentracji jurysdykcji, jak i zasada jej rozproszenia.

²⁰ N. Piotrowska, *Komentarz do art. 569¹ k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, A. Gil, Warszawa 2026.

²¹ A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Komentarz do art. 569¹ k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, wyd. 12, Warszawa 2024.

4. Podobieństwa i różnice rozwiązań niemieckich i polskich w modelu rozpoznawania transgranicznych spraw z zakresu prawa rodzinnego wraz z wnioskami *de lege ferenda*

Sądownictwo polskie i niemieckie wykazuje szereg podobieństw. Normatywnym standardem wyznaczającym oczekiwany sposób orzekania w każdej kategorii spraw jest treść roty sędziowskiej. Polski sędzia przysięga m.in. stać na straży prawa, wymierzać sprawiedliwość zgodnie z przepisami prawa, bezstronnie według sumienia oraz kierować się zasadami godności i uczciwości (art. 66 § 1 p.u.s.p.). Sędzia niemiecki w podobnym tonie przysięga sprawować urząd zgodnie z konstytucją i prawem oraz orzekać według najlepszej wiedzy i przekonania (art. 38 ust. 1 niemieckiej ustawy o sędziach²²).

Porównanie to jest celowe, ponieważ wskazuje na zbieżność oczekiwań stawianych przed osobą sprawującą zawód sędziego w obu krajach. W każdym z analizowanych przypadków podkreśla się konieczność zachowania nie tylko wysokich standardów prawnych, lecz także standardów ogólnoludzkich, bazujących na etyce, moralności oraz odpowiedniej wiedzy. Duży nacisk kładzie się również na obowiązek zachowania przez sędziego bezstronności.

Polskie i niemieckie normy konstytucyjne podobnie regulują prawo do sądu. Zgodnie z art. 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, ze zm.) każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Z kolei art. 103 ust. 1 Konstytucji RFN stanowi, że każdy ma prawo do bycia wysłuchanym przed sądem²³.

Ustrojowo zatem oczekiwania i wymagania stawiane sędziom polskim i niemieckim są bardzo zbliżone. Częściowo podobne są również systemy polskiego i niemieckiego sądownictwa w ujęciu statystycznym.

Według danych za 2020 r. w Polsce na 100 tys. mieszkańców przypadało statystycznie 25,2 sędziego, podczas gdy w Republice Federalnej Niemiec – 25 sędziów²⁴. Zbliżona była również liczba sądów rejonowych w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców – w 2016 r. zarówno w Polsce, jak i w Niemczech wskaźnik ten wynosił 0,9²⁵. Jednocześnie istotne różnice są widoczne w zakresie liczby spraw rozpoznawanych przez sądy. W 2024 r. sądy rejonowe w Polsce załatwiły łącznie 1 313 047 spraw rodzinnych,

²² Deutsches Richtergesetz – DRiG, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_drig/print_englisch_drig.html [dostęp: 26.05.2025].

²³ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (GG), zuletzt geändert durch: Artikel 1 Gesetz vom 22. März 2025 (BGBl. 2025 I Nr. 94), <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> [dostęp: 18.05.2025].

²⁴ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), *European judicial systems – CEPEJ Evaluation Report – 2022 Evaluation cycle (2020 data): Number of professional judges per 100 000 inhabitants in 2020 (Q1, Q46)*, <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-stat> [dostęp: 2.06.2025].

²⁵ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), *European judicial systems – CEPEJ Evaluation Report – 2018 Evaluation cycle (2016 data): Efficiency and quality of justice*, tab. 5.1. Total number of 1st instance courts per 100 000 inhabitants in 2016.

a sądy okręgowe – 80 773 sprawy²⁶. Dla porównania w 2023 r. w niemieckich sądach (zarówno rejonowych, jak i okręgowych) załatwiono łącznie 526 694 sprawy²⁷.

Na szczególną uwagę zasługuje również liczba postępowań dotyczących uprowadzenia dziecka, sprawowania nad nim pieczy oraz prawa do kontaktów z dzieckiem. W 2023 r. przed sądami niemieckimi toczyło się łącznie 530 takich postępowań, prowadzonych na podstawie konwencji haskiej z 1980 r., Europejskiej konwencji o wykonywaniu praw dzieci, sporządzonej w Strasburgu dnia 25 stycznia 1996 r. (Dz. U. z 2000 r. Nr 107, poz. 1128) oraz przepisów unijnego prawa dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, w tym rozporządzenia nr 2019/1111 i rozporządzenia nr 2201/2003²⁸. Z kolei w 2016 r. polskie sądy, działając w trybie konwencji haskiej z 1980 r., przekazały do sądów państw-stron konwencji 85 wniosków, natomiast otrzymały do rozpoznania 106 wniosków²⁹. Sprawy te zatem, zarówno w Polsce, jak i w Niemczech, należą do kategorii spraw niezwykle rzadkich i stanowią statystycznie bardzo niewielki odsetek rozpoznawanych spraw.

W 2015 r. w Polsce orzeczono łącznie 2645 rozwodów w sprawach wnoszonych przez osobę zamieszkałą za granicą³⁰. W 2020 r. było to 1710 wyroków. W wydziale rodzinnym i nieletnich w sądzie, w którym orzeka sędzia – autor artykułu – w 2024 r. zakończono łącznie 2651 spraw, spośród których 57 stanowiły sprawy transgraniczne (ok. 2% wszystkich spraw).

Z danych statystycznych wynika, że przy porównywalnej liczbie sędziów przypadających na 100 tys. mieszkańców oraz podobnej liczbie sądów przypadających na 100 tys. mieszkańców sądy polskie załatwiły ponad dwa razy więcej spraw niż sądy niemieckie. Dane te wskazują również na znacznie większe obciążenie sądów polskich obowiązkami orzecznictwymi.

Jednak mimo wielu podobieństw między sądownictwem polskim i niemieckim w Polsce funkcjonuje obecnie odmienny system specjalizacji w rodzinnych sprawach transgranicznych. Potrzeba specjalizacji w tym zakresie wynika z szeregu uwarunkowań natury metodologicznej i doktrynalnej oraz z konieczności zapewnienia skuteczności i efektywności postępowania. Podstawę prawną analizy danej sprawy o charakterze transgranicznym mogą stanowić krajowe przepisy proceduralne, umowy międzynarodowe bilateralne oraz wielostronne, a także przepisy prawa unijnego. Oznacza to

²⁶ *Ewidencja spraw według działów prawa w Polsce w 2023 i 2024 r.*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-jednoroczne-w-tym-pliki-dostepne-cyfrowo/2024/download,3872,0.html> [dostęp: 2.06.2025].

²⁷ *Raport statystyczny. Statystyka w sprawach rodzinnych – 2023*, https://www.destatis.de/DE/Themen/Staat/Justiz-Rechtspflege/Publikationen/Downloads-Gerichte/statistischer-bericht-familiengerichte-2100220237005.xlsx?__blob=publicationFile&v=3 [dostęp: 27.05.2025].

²⁸ Bundesamt für Justiz, *Länderübersicht 2023*, https://www.bundesjustizamt.de/SharedDocs/downloads/de/hkue/statistik_2023.pdf?__blob=publicationFile&v=3 [dostęp: 27.05.2025].

²⁹ *Dane statystyczne dotyczące wniosków prowadzonych w trybie Konwencji haskiej dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę z dnia 25.10.1980 r. w roku 2016*, https://arch-bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/konw_haska/statystyka-ogolna-2016_.doc [dostęp: 22.05.2025].

³⁰ *Statystyka sądowa: sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2015–2020*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/download,2779,14.html> [dostęp: 24.05.2025].

konieczność wyznaczenia ich wzajemnej hierarchii, z uwagi na możliwą kolizję norm. Dany stan faktyczny może być bowiem jednocześnie regulowany przepisami kodeksu postępowania cywilnego, umowy bilateralnej czy umowy wielostronnej, np. w zakresie norm jurysdykcyjnych. Prawo traktatowe nie wprowadza hierarchiczności umów międzynarodowych. Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (dalej: TSUE) statuuje natomiast zwierzchność prawa unijnego nad prawem krajowym (C-6/64³¹, C-11/70³², C-106/77³³), jednak nie nad prawem międzynarodowym. Wymaga to każdorazowo poszukiwania właściwych aktów prawnych i przeprowadzenia drobiazgowej pracy analitycznej, opierając się na dostępnych zasadach kolizyjnych.

Ustalenie jurysdykcji sądu krajowego dokonuje się poprzez wykładnię autonomicznych pojęć prawa międzynarodowego i unijnego, a tym samym wymaga odejścia od automatyzmu interpretacyjnego oraz wyjścia poza sferę komfortu znanych pojęć i definicji. W polskich przepisach krajowych co do zasady miejsce zamieszkania rodzica determinuje miejsce zamieszkania dziecka, podczas gdy w sprawach transgranicznych regułą będzie stan, w którym rodzice zamieszkują lub przebywają w dwóch różnych państwach. Orzecznictwo TSUE jako przesłanki określenia miejsca zwykłego pobytu dziecka wskazuje jego rzeczywistą integrację ze środowiskiem społecznym i rodzinnym, regularność i długotrwałość pobytu czy kwestię jego fizycznej obecności (C-523/07³⁴, C-497/10³⁵, C-393/18³⁶). Wskazana konieczność odniesienia się do *case law* TSUE jako składnika porządku prawnego Unii Europejskiej stanowi zarówno obowiązek, jak i wyzwanie z punktu widzenia oczekiwań stawianych sędziemu. Posługiwanie się metodą prawnoporównawczą powinno zatem stanowić istotny element warsztatu interpretacyjnego sędziego.

Sędzia orzekający w sprawach z elementem zagranicznym wkracza na obszar komparatystyki prawnej. Jak słusznie zauważył Mathias Siems, prawnicy co do zasady są zamknięci w swoich systemach prawnych. Narzędzia wypracowane w ramach prawa porównawczego pozwalają rozszerzyć perspektywę interpretacyjną³⁷. Zdaniem Esiny Örüci i Davida Nelkena, aby zrozumieć prawo we współczesnym świecie, bardziej niż

³¹ Wyrok Trybunału z dnia 15 lipca 1964 r., C-6/64, *Flaminio Costa przeciwko E.N.E.L.*, ECLI:EU:C:1964:66, https://curia.europa.eu/arrets/tra-doc-pl-arret-c-0006-1964-200406979-05_00.html [dostęp: 2.06.2025].

³² Wyrok Trybunału z dnia 17 grudnia 1970 r., C-11/70, *Internationale Handelsgesellschaft mbH przeciwko Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, ECLI:EU:C:1970:114, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/html/?uri=celex:61970cj0011> [dostęp: 1.06.2025].

³³ Wyrok Trybunału z dnia 9 marca 1978 r., C-106/77, *Amministrazione delle Finanze dello Stato przeciwko Simmenthal SpA*, ECLI:EU:C:1978:49, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/txt/html/?uri=celex:61977cj0106> [dostęp: 2.06.2025].

³⁴ Wyrok TSUE (trzecia izba) z dnia 2 kwietnia 2009 r., C-523/07, ECLI:EU:C:2009:225, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/txt/?uri=celex:62007cj0523> [dostęp: 1.06.2025].

³⁵ Wyrok TSUE z dnia 22 grudnia 2010 r., C-497/10, *Barbara Mercredi przeciwko Richardowi Chaffe*, ECLI:EU:C:2010:829, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/txt/?uri=celex:62010cj0497> [dostęp: 1.06.2025].

³⁶ Wyrok TSUE z dnia 17 października 2018 r., C-393/18, *UD przeciwko XB*, ECLI:EU:C:2018:835, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/txt/?uri=celex:62018cj0393> [dostęp: 1.06.2025].

³⁷ Por. M. Siems, *Comparative Law*, Cambridge 2014, s. 1.

kiedykolwiek ważne jest wyjście poza poziom oficjalnej doktryny prawnej i dotarcie do wszelkich form prawa jako praktyk społecznych³⁸.

Metoda prawoporównawcza w zakresie materialnego prawa rodzinnego wykazuje dodatkową specyfikę. Jej źródłem są nowe zjawiska społeczne, będące przedmiotem licznych sporów doktrynalnych i ideologicznych.

Według Shazi Choudhry i Jonathana Herringa „małżeństwo, rodzicielstwo, dzieciństwo, a nawet sama rodzina stają się złożonymi i spornymi koncepcjami, co powoduje konieczność odpowiedzi na wiele kontrowersyjnych pytań, np. Czy dziecko może mieć troje lub więcej rodziców? Jaki jest status kobiety, która nosi płód pochodzący z jajeczka od swojej córki? (...) Prawnicy rodзинni zadają pytania, których nasi przodkowie nigdy by nie przewidzieli: Czym jest rodzic? Czy powinniśmy pozwolić grupie czterech osób na zawarcie związku małżeńskiego?”³⁹.

Zasadniczo można wyodrębnić dwie grupy zagadnień w kontekście stosowania prawa obcego, tj. jego prawidłową wykładnię oraz dostosowanie obcych instytucji prawnych do wymagań krajowej procedury cywilnej.

Pojęcie odpowiedzialności rodzicielskiej występujące w rozporządzeniu nr 2019/1111 oraz konwencji haskiej z 1996 r. stanowi przykład pojęcia prawa międzynarodowego wymagającego ostrożnej, autonomicznej wykładni. Obejmuje ono nie tylko klasycznie rozumianą władzę rodzicielską, lecz także kontakty, opiekę, kuratelę, umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej lub placówce opiekuńczej oraz zarząd jego majątkiem. Zakres ochrony przewidziany w konwencji haskiej z 1996 r. jest zbliżony do regulacji unijnej i dotyczy szerokiego katalogu środków dotyczących osoby oraz majątku dziecka. Z tego względu utożsamianie odpowiedzialności rodzicielskiej z polskim pojęciem władzy rodzicielskiej z art. 95 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2026 r. poz. 236; dalej: k.r.o.) byłoby błędne, ponieważ pojęcie oparte na normach międzynarodowych jest szersze zakresowo.

W interpretacji pojęć z zakresu prawa obcego konieczne jest odejście od językowej metody wykładni. W niemieckim kodeksie cywilnym (*Bürgerliches Gesetzbuch* – BGB) na próżno szukać pojęcia władzy rodzicielskiej. Z kolei prawo do pieczy i wychowywania dziecka przez rodziców jest w § 1626 BGB określane mianem „opieki”⁴⁰. Pojęcie to ma jednak w polskim kodeksie rodzinnym i opiekuńczym związek z inną instytucją prawną niż ta określona w art. 95 § 1 k.r.o. Proste słownikowe tłumaczenie pojęć prawnych z języków obcych może zatem prowadzić do błędnego zastosowania prawa.

Dobrym przykładem konieczności dostosowania polskiej procedury cywilnej do prawa obcego jest instytucja zaprzeczenia ojcostwa w prawie ukraińskim. Zgodnie z umową polsko-ukraińską kwestie ustalenia i zaprzeczenia pochodzenia dziecka podlegają prawu państwa, którego obywatelką była matka w chwili urodzenia dziecka. Prawo ukraińskie pozwala matce zakwestionować ojcostwo męża, ale uwzględnienie

³⁸ *Comparative Law: A Handbook*, eds. E. Örüçü, D. Nelken, Oxford–Portland 2007, s. 19.

³⁹ *Comparative Family Law*, eds. S. Choudhry, J. Herring, Cambridge 2019, s. 1.

⁴⁰ § 1626 *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB) – elterliche Sorge, Grundsätze, https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_1626.html [dostęp: 19.06.2026].

takiego żądania wymaga jednoczesnego oświadczenia innej osoby o uznaniu ojcostwa. Instytucja ta łączy elementy polskiego zaprzeczenia ojcostwa i ustalenia ojcostwa, co wymaga odpowiedniego dostosowania polskich reguł procesowych, w tym zapewnienia udziału faktycznego ojca biologicznego jako strony postępowania.

W toku postępowania transgranicznego konieczne jest posiadanie odmiennych umiejętności i wiedzy niż przy rozpoznawaniu spraw krajowych. Wynika to z potrzeby uzyskiwania informacji o zagranicznych orzeczeniach i postępowaniach za pośrednictwem organów centralnych, haskiej bądź europejskiej sieci sądownictwa czy też w formie bezpośredniego kontaktu między sądami przewidzianego w art. 86 ust. 2 rozporządzenia nr 2019/1111. Również konieczność dokonywania transgranicznych doręczeń czy przeprowadzania dowodów w sposób regulowany rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/1783 z dnia 25 listopada 2020 r. w sprawie współpracy między sądami państw członkowskich przy przeprowadzaniu dowodów w sprawach cywilnych lub handlowych (przeprowadzanie dowodów) (Dz. Urz. L 405 z 2.12.2020, s. 1) i rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/1784 z dnia 25 listopada 2020 r. dotyczącym doręczania w państwach członkowskich dokumentów sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych lub handlowych („doręczanie dokumentów”) (Dz. Urz. L 405, s. 40) lub Konwencją o doręczeniu za granicą dokumentów sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych lub handlowych, sporządzoną w Hadze dnia 15 listopada 1965 r. (Dz. U. z 2000 r. Nr 87, poz. 968) i Konwencją o przeprowadzaniu dowodów za granicą w sprawach cywilnych lub handlowych, sporządzoną w Hadze dnia 18 marca 1970 r. (Dz. U. z 2000 r. Nr 50, poz. 582) wymaga m.in. odpowiednio przygotowanego i sprawnego sekretariatu sądowego.

Sądownictwo niemieckie zapewnia lepszy sposób powtarzalnej realizacji oczekiwanych standardów orzekania w sprawach rodzinnych transgranicznych. Wynika to z przyjętych rozwiązań ustawowych w zakresie szerszej niż w prawie polskim specjalizacji sądownictwa rodzinnego, opartej na zasadzie koncentracji jurysdykcji.

Dokonując prawnoporównawczej analizy uregulowań prezentowanych w prawie niemieckim i polskim w zakresie transgranicznych postępowań rodzinnych, należy zauważyć, jak spójna i zbliżona jest argumentacja przedstawiana jako uzasadnienie dla koncentracji jurysdykcji. Zarówno polski, jak i niemiecki ustawodawca wskazuje na statystyczną wyjątkowość rodzinnych spraw transgranicznych oraz potrzebę usprawnienia ich efektywności poprzez kumulację kompetencji w węższym zakresie sądów. W podobnym tonie wypowiadają się również przedstawiciele polskiej i niemieckiej doktryny.

Jednocześnie nie sposób nie dostrzec niekonsekwencji polskiego ustawodawcy. O ile model niemiecki jako zasadę przyjmuje koncentrację jurysdykcji, o tyle model polski opiera się na jej rozproszeniu, przewidując jedynie przedmiotowo wąskie wyjątki. W pierwszym z tych systemów istnieje jeden mechanizm zawężenia jurysdykcji, podczas gdy w drugim mechanizmy te pozostają niezależne od siebie i nie są oparte na jednolitych przesłankach odnoszących się do szerokiej kategorii spraw transgranicznych. Polski model, w zakresie, w jakim ustanawia zasadę koncentracji jurysdykcji, jest zatem przedmiotowo znacząco ograniczony w stosunku do rozwiązań niemieckich

i zasadniczo odnosi się wyłącznie do konwencji haskiej z 1980 r. Jest to szczególnie widoczne w kontekście spraw dotyczących uznawania i wykonywania orzeczeń sądów zagranicznych. W prawie niemieckim postępowania w tym zakresie stanowią przesłankę koncentracji jurysdykcji w obrębie wyspecjalizowanych sądów rodzinnych. W prawie polskim natomiast należą one do ogólnej właściwości sądów okręgowych, w obrębie których nie istnieją normatywnie wydzielone wydziały rodzinne.

Regulacja zawarta w niemieckiej ustawie IntFamRVG jest pełna, całościowa i wyczerpująca, podczas gdy unormowania polskie mają charakter szczątkowy i są rozproszone. Przykładowo przepisy polskiego kodeksu postępowania cywilnego odwołują się do rozporządzenia nr 2019/1111 łącznie 23 razy, w 13 różnych artykułach umiejscowionych w różnych jednostkach redakcyjnych procedury cywilnej, począwszy od art. 569¹ § 1 do art. 1153²⁵ § 2 pkt 2 k.p.c. Brak ujednoliconego aktu prawnego, zawierającego wydzielone regulacje już i tak złożonych uregulowań, dodatkowo czyni je bardziej zawiłymi i systematycznie nieuporządkowanymi. Pod tym względem ustawodawstwo niemieckie jest w pełni konsekwentne – wprowadziło bowiem jednolity i usystematyzowany model koncentracji jurysdykcji w transgranicznych sprawach rodzinnych. Polski prawodawca jest pod tym względem niekonsekwentny i przyjął model zarówno jurysdykcji rozproszonej, jak i skoncentrowanej. Co więcej, szczątkowość polskiej regulacji dotyczy też braku uregulowania wielu kwestii związanych z wzajemnymi kompetencjami podmiotów uczestniczących w postępowaniach transgranicznych. Dodatkowo ranga jednolitego aktu prawnego prawodawcy niemieckiego stanowi o jego doniosłości w całym systemie prawnym, podczas gdy rozproszenie regulacji polskich w różnych częściach procedury cywilnej znaczenie to umniejsza. W konsekwencji ustawodawca polski, choć dostrzega specyfikę postępowań transgranicznych w sprawach rodzinnych, organizuje strukturę sądownictwa w sposób wybiórczy i oszczędny.

Rozwiązania przyjęte w polskiej procedurze cywilnej, zakładające koncentrację jurysdykcji, to krok w dobrą stronę, ale zdecydowanie nadszedł czas na postawienie kolejnych. Przyjęcie rozwiązań koncentrujących kompetencje w sposób zbliżony do modelu niemieckiego poprawiłoby jakość integracji polskiego sądownictwa ze strukturami europejskimi i budowałoby autorytet naszego kraju w otoczeniu międzynarodowym. Byłoby przesłaniem dla obywateli Rzeczypospolitej, że sądownictwo można reformować w sposób przemyślany i odpowiadający na zmieniające się potrzeby. Ponadto pozwoliłoby orzekającym w nim sędziom na utrwalenie specyficznych narzędzi koniecznych do interpretacji i stosowania przepisów prawa obcego i międzynarodowego, a także na zbudowanie instytucjonalnej pamięci, niezależnej od fluktuacji kadrowych. Tworzyłoby strukturę ułatwiającą koncentrację informacji w sprawach, które pozornie mogą wydawać się błahe, takich jak dostęp do biegłych z zakresu prawa obcego i do tłumaczy rzadkich języków, możliwość szybkiego kontaktu z sądami innych państw członkowskich czy odpowiednio przygotowana kadra urzędnicza, dla której wypełnienie odpowiedniego formularza nie jest wyzwaniem.

De lege ferenda Rzeczpospolita Polska powinna powołać do istnienia wyspecjalizowane sądy właściwe do orzekania w sprawach transgranicznych z zakresu prawa

rodzinnego. Obecne regulacje odnoszące się do postępowań transgranicznych w Polsce powinny zostać rozbudowane, przy czym w tym obszarze można korzystać z doświadczeń niemieckich. Rozważenia wymagałoby, na jakim szczeblu sądownictwa powinny funkcjonować wskazane wydziały – w sądach rejonowych czy okręgowych. W warunkach polskich oznaczałoby to utworzenie przy każdym sądzie apelacyjnym jednego takiego sądu, do którego właściwości należałoby rozpoznawanie spraw z zakresu międzynarodowych postępowań rodzinnych. Dyskusyjny pozostawałby obszar przedmiotowy takiej specjalizacji. Dotyczy to przede wszystkim praktycznego znaczenia orzekania w sprawach małoletnich dzieci pochodzących z Ukrainy, a zatem spoza Unii Europejskiej. Podobnie zastanowienia wymagałoby objęcie specjalizacją spraw o dostarczanie środków utrzymania małoletnim. Kwestią wymagającą szczegółowej analizy byłoby ustalenie, do jakich instrumentów prawa międzynarodowego odnosiłyby się wskazane regulacje.

Obecnie polski model prawny zatrzymał się w procesie modernizacji w połowie drogi. Nie jest to ani struktura docelowa, ani dogłębnie przemyślana. Tadeusz Ereciński dokonał krytycznej oceny kondycji polskich przepisów proceduralnych, wskazując, że: „Wielokrotne nowelizacje mają ciągle charakter wycinkowy, prowizoryczny i doraźny oraz są dalekie od profesjonalizmu. Prawodawca dokonuje ich bez dostatecznej refleksji teoretycznej i bez konsultacji oraz w wyniku fałszywego przekonania, że jedynym remedium na nieprawidłowości występujące w stosowaniu prawa jest jego natychmiastowa zmiana. Z tych przyczyn Kodeks postępowania cywilnego utracił czytelność i spójność, stał się w wielu partiach zlepkim przypadkowych, niepoddających się systematyzacji unormowań, które sprawiają coraz więcej problemów interpretacyjnych i praktycznych”⁴¹. W tym kontekście niezwykle cenna jest też uwaga Beaty Gessel-Kalinowskiej vel Kalisz: „Warto czerpać inspirację z rozwiązań sprawdzonych w innych systemach prawnych i dokonywać mądrych i przemyślanych »przeszczepów«, co dość często miało miejsce w ostatnich dekadach w naszym ustawodawstwie”⁴².

5. Podsumowanie

Każdy sędzia rodzinny w Polsce powinien samodzielnie, bez normatywnej definicji, określić, czy dana sprawa ma charakter transgraniczny. W pierwszej kolejności należy wyznaczyć akt prawny stanowiący podstawę orzekania w danej sprawie, przy możliwym konflikcie norm na gruncie prawa krajowego i międzynarodowego. Następnym krokiem jest ustalenie na jego podstawie jurysdykcji, co może wiązać się z koniecznością znajomości i bieżącego śledzenia orzecznictwa sądów i trybunałów

⁴¹ T. Ereciński, *Wstęp* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, LEX 2022, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/komentarze/kodeks-postepowania-cywilnego-komentarz-tom-i-postepowanie-587907662> [dostęp: 25.06.2025].

⁴² B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, *Mixing Legal Systems in Europe: The Role of Common Law Transplants (Polish Law Example)*, „European Review of Private Law” 2017, vol. 25, no. 4, s. 812.

międzynarodowych. W ramach stosowania prawa obcego sędzia powinien posiadać również kompetencje prawnoporównawcze, pozwalające uniknąć interpretowania autonomicznych lub obcych pojęć przez pryzmat prawa krajowego. Dodatkowo powinien biegle posługiwać się językiem obcym, umożliwiającym komunikację z sędziami z innych państw członkowskich.

Sprawy transgraniczne w wydziałach rodzinnych są statystycznie nieliczne, co zasadniczo utrudnia utrwalenie specjalistycznej wiedzy i umiejętności koniecznych do ich rzetelnego i efektywnego rozpoznawania. Przy obecnym obciążeniu sędziów rodzinnych oznacza to konieczność powtórnego analizowania narzędzi prawnych, których poziom skomplikowania wykazano w niniejszym artykule. Z punktu widzenia efektywności sprawa transgraniczna wymaga zatem od sędziego znacznie większego nakładu pracy niż sprawa krajowa, a model jurysdykcji rozproszonej dodatkowo obniża efektywność jej rozpoznawania.

Systemy prawa polskiego i niemieckiego wykazują szereg podobieństw, zarówno ustrojowych, jak i statystycznych, a mimo to prezentują odmienne podejście do specjalizacji w tak istotnym zakresie. Odmienność ta nie znajduje obecnie racjonalnego uzasadnienia, tym bardziej że zarówno ustawodawcy, jak i przedstawiciele nauki prawa w obu krajach dostrzegają zalety specjalizacji. Jednocześnie model polski jest niekonsekwentny, szczątkowy i systemowo zaburzony, podczas gdy model niemiecki pozostaje spójny, jednolity i czytelny.

Brak jest argumentów przeciwko poszerzeniu specjalizacji sądownictwa rodzinnego, podczas gdy wszystkie przesłanki przemawiają za utworzeniem wyspecjalizowanych instytucjonalnie sądów właściwych w transgranicznych postępowaniach z zakresu prawa rodzinnego.

Literatura

- Cheng B., *Some Remarks on the Constituent Element(s) of General (or So-called Customary) International Law* [w:] *Legal Visions of the 21st Century: Essays in Honour of Judge Christopher Weeramantry*, eds. A. Anghie, G. Sturgess, The Hague–Boston–London 1998, s. 377–390.
- Choudhry S., Herring J. (eds.), *Comparative Family Law*, Cambridge 2019.
- Ereciński T., *Wstęp* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, LEX 2022, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/komentarze/kodeks-postepowania-cywilnego-komentarz-tom-i-postepowanie-587907662> [dostęp: 25.06.2025].
- Fitzmaurice G.G., *Some Problems Regarding the Formal Sources of International Law* [w:] *Symbolae Verzijl*, eds. F.M. van Asbeck et al., La Haye 1958, s. 153–176.
- Gessel-Kalinowska vel Kalisz B., *Mixing Legal Systems in Europe: The Role of Common Law Transplants (Polish Law Example)*, „European Review of Private Law” 2017, vol. 25, no. 4, s. 789–812.
- Greenwood R., Oliver C., Lawrence T.B., Meyer R.E. (eds.), *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*, 2nd ed., Los Angeles–London 2017.

- Gudowski J., Ereciński T., Iwulski J., *Komentarz do art. 12 p.u.s.p.* [w:] J. Gudowski (red.), T. Ereciński, J. Iwulski, *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2009.
- Koźmiński A.K., *Zarządzanie w warunkach niepewności. Podręcznik dla zaawansowanych*, Warszawa 2005.
- Kwiecień R., *The Permanent Court of International Justice and the Constitutional Dimension of International Law: From Expectations to Reality* [w:] *Legacies of the Permanent Court of International Justice*, eds. C.J. Tams, M. Fitzmaurice, Leiden–Boston 2013, s. 361–395.
- Kwiecień R., *The Sources of International Law and Legal Obligations of States, and the Normative Hierarchy under the Wimbledon Judgment: Or Why 'Relative Normativity' is Intrinsic to the Development of International Law* [w:] *The Legacy of the Wimbledon Case: Centenary of the First Judgment of the Permanent Court of International Justice*, eds. R. Kwiecień, M. Fitzmaurice, Leiden–Boston 2025, s. 150–191.
- Musielak H.-J. (Hrsg.), Borth H., Grandel M., *Famliengerichtliches Verfahren: 1. und 2. Buch. Kommentar*, 6., neubearbeitete Aufl., München 2018, <http://beck-online.beck.de/Bcid/Y-400-W-MusielakBorthFamFG> [dostęp: 18.06.2025].
- Örücü E., Nelken D. (eds.), *Comparative Law: A Handbook*, Oxford–Portland 2007.
- Pazdan M., *Prawo prywatne międzynarodowe*, wyd. 10, Warszawa 2020.
- Pazdan M. (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe*, seria: System Prawa Prywatnego, t. 20A–20C, Warszawa 2009.
- Piotrowska N., *Komentarz do art. 569¹ k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, A. Gil, Warszawa 2026.
- Rasulov A., *The Doctrine of Sources in the Discourse of the Permanent Court of International Justice* [w:] *Legacies of the Permanent Court of International Justice*, eds. Ch.J. Tams, M. Fitzmaurice, Leiden–Boston 2013, s. 271–317.
- Rauscher T. (Hrsg.), *Münchener Kommentar zum FamFG*, Bd. 2: §§ 271–493, *Internationales und Europäisches Zivilverfahrensrecht in Familiensachen*, 3. Aufl., München 2019, <http://beck-online.beck.de/Bcid/Y-400-W-MuekoFamFG-B-2> [dostęp: 22.06.2025].
- Scott W.R., *Institutions and Organizations: Ideas, Interests, and Identities*, 4th ed., Thousand Oaks–London 2014.
- Siems M., *Comparative Law*, Cambridge 2014.
- Tomuschat Ch., *General International Law: A New Source of International Law?* [w:] *Global Justice, Human Rights and the Modernization of International Law*, eds. R. Pisillo Mazzeschi, P. De Sena, Cham 2018, s. 185–204.
- Tomuschat Ch., *What is „General International Law”?* [w:] *Guerra y Paz: 1945–2009. Obra homenaje al Dr. Santiago Torres Bernárdez*, Bilbao 2010, s. 329–348.
- Wagner R., *Internationales Familienrechtsverfahrensgesetz*, Baden-Baden 2012, <http://beck-online.beck.de/Bcid/Y-400-W-WagKolntFamRVG-G-IntFamRVG-P-10> [dostęp: 12.06.2025].
- Zieliński A., Flaga-Gieruszyńska K., *Komentarz do art. 569¹ k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, wyd. 12, Warszawa 2024.
- Żyznowski T., *Komentarz do art. 568 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3: *Komentarz do art. 425–729*, red. A. Marciniak, Warszawa 2020.

Streszczenie

Sławomir Zając

Instytucjonalne standardy orzekania w transgranicznych sprawach rodzinnych w systemie prawa polskiego i niemieckiego – przyczynek do dyskusji

Przedmiotem artykułu jest analiza porównawcza systemu rozpoznawania spraw z zakresu międzynarodowych postępowań w sprawach rodzinnych w Polsce i Niemczech, z uwzględnieniem odmienności instytucjonalnych obu porządków prawnych. W opracowaniu przedstawiono najważniejsze różnice między postępowaniami transgranicznymi a postępowaniami wyłącznie krajowymi. Szczególną uwagę poświęcono rozwiązaniom przyjętym w niemieckim systemie prawnym, które mogą stanowić wzorzec organizacyjno-prawny dla polskiego systemu prawnego. Ostatnia część obejmuje analizę regulacji funkcjonujących w prawie polskim wraz z uwagami *de lege ferenda*.

Słowa kluczowe: prawo rodzinne, porównawcze prawo rodzinne, postępowania transgraniczne, jurysdykcja.

Summary

Sławomir Zając

Institutional Standards of Adjudication in Cross-Border Family Cases in the Polish and German Legal Systems: A Contribution to the Discussion

This article provides a comparative analysis of the international family proceedings system in Poland and Germany, focusing on institutional differences. It discusses the key differences between cross-border proceedings and strictly domestic proceedings. It also examines solutions from the German legal system as a possible organizational and legal model. A third part of the article provides a comparative analysis of Polish law, along with *de lege ferenda* suggestions.

Keywords: family law, comparative family law, cross-border proceedings, jurisdiction.